

Jó hír muzeológusoknak: a magyar elmeorvosok között a harmincas években a dokumentálást, archiválást terápiaként alkalmazták! A betegek és orvosok együttműködésén alapuló gyakorlat a háború miatt megszakadt, de az akkoriban keletkezett archívumnak a téma iránt érdeklődők ma is csodájára járnak. Némi ízelítő a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt működő Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény anyagából.

PERENYEI Mónika

A TÉBOLY MÚZEUMA

Az örület kérdésköre ma is a magyar társadalom- és kultúrtörténet marginalizált és ily módon egzotikusnak számító tárgya. És ha valaminek, akkor ennek a hallgatásnak és hiánynak nálunk nagy hagyománya van. Az örület mint az életünkben problémás, mert rettegett vagy elutasított élményvilág és léttapasztalat, illetve orvosi segítséget igénylő pszichotikus elmeállapot a pszichiátria, a pszichológia és a kriminológia felségterületén kívül jobbára a szenzációhajhász bulvárbán jelent meg a két világháború között, a hetvenes évektől pedig a társadalmi kívülről, az elkülönülés választásával a stigmatizációt is vállaló deviáns lázadók beszédmódjaiban tűnik fel. A kulturális gyakorlatokban a „tébolyult” és a „deviáns” mint karikírozott hazai szereplehetőségek azonban továbbra is fenntartják az örület-ről való gondolkodás elszigeteltségét, a kategorikus vélemények burjánzását. A pszichiáteri és a művészettörténeti tekintet élesen elválik: egy kimunkált közös nyelv

hiányában vizuális művészek a képek alapján könnyen válhatnak visszamenőleg is orvosi esetté – botrányos vagy ámulatba ejtő életrajzi adalékok kerülnek előtérbe –, a diagnózisok óvatlan napvilágra kerülésével pedig a művészettörténet válaszolja inkább a diszkrét félrevezetés vagy elhallgatás technikáját. Vagy cezúrát húzunk egészséges és patológiás életszakaszok és produkciók között, vagy a diagnózis árnyat vetül az egész életműre. Holott a mentális betegségeket az elmebeteg-ellátás reformjára küzdő elmeorvosok már a két világháború között is rejtélyes spektrum-betegségeként kezelték, sőt, talán a közérthetőség és az elmeügy emancipációja érdekében, relativizálták is. A traumatizáló Nagy Háborút követő évek forrongó eseményei közepette Oláh Gusztáv köztiszteletnek örvendő elmeorvos (az angyalföldi, majd a lipótmézói intézet hajdani igazgatója, az elmebetegek felszabadításáért küzdő reform-pszichiáter) egy 1922-ben, a politikai

pszichopatókról írt cikkében így fogalmaz: „Mindenki megkótyagosodott a kommun idején, csak az örültek maradtak józanok.”¹ „Az elmebetegség tulajdonképpen relatív”, mutatott rá ugyanó egy 1933-ban, az elmeorvosok egyesületének jubileumi ülésén tartott előadásában.² A Jean-Martin Charcot salpêtrière-i intézetében is tanult, franciás műveltségű Oláh azzal, hogy a francia hagyomány közismert toposzát elevenítette fel – miszerint az örültek félelmetesnek tartott zárt világa és a szabadnak vélt kinti élet nem választható el élesen, krízishelyzetekben pedig könnyen fel is cserélődik egymással –, ráirányította a figyelmet a hazai elmeorvosintézetek elszigetelődésére, a „bolondok” és a „bolond doktorok” marginális helyzetének tarthatatlanságára. „A pszichiáterektől való irtózás, a társadalomnak az elmei gyógyintézetektől való féltelme és a túlhajlott szabadság feszélyezése nyilvánul meg az összes külföldi és belföldi törvényekben.” Felemelte szavát az elmebe-

tegyü törvényhozási anomáliái, a betegek érdekeit sértő hatósági igazolvány, az intézeti páciensek kriminalizálása ellen.

„A múzeumot általában úgy képzelem az ember, hogy tágas oszlopcsarnokok mélyén óriás üvegszekrényekben ott sorakoznak múlt idők régi emlékei, diluviális idők kitömött mammutcsontvázai, Kossuth Lajos kedvenc pipája, esetleg a cinkotai tömeggyilkos hírhedt bádoghordóinak pontos másolata. A főváros legújabb múzeuma azonban, amelyet most nyitottak meg és adtak át rendeltetésének, hogy tanítsa és oktassa a jövő orvosnemdékét – egyáltalán nem hasonlít a hasonló intézményekhez” – olvashatjuk egy 1931-ben megjelent híradásban, melynek apropóját a szóban forgó múzeum, a Budapesti Angyalföldi Elme- és Ideggyógyintézet elmeügyi múzeumának ünnepélyes megnyitása adta.³ Úgy tűnik, a gyűjtést már a tízes években elkezdő Selig Árpád elmeorvos után akkoriban Selig-múzeumként is emlegetett gyűjtemény még az 1908-ban megnyílt Bűnügyi Múzeumnál is különösebb helyként került a harmincas évek újságolvasóinak látóterébe. A múzeum vendégkönyvének tanúsága szerint azonban, a magyar ember nem igazán volt fogékony erre a „bizarr” kulturális beszállítások végállomásaként elhíresült angyalföldi tébolyda zárt mikrovilágának és az ott élő páciensek munkáinak megismerésére. Míg a múzeum sajtógyűjtésében (1931–35) hemzsegnek a bűnesetek (gyilkosságok, sikkasztások, vallásos revületek, szerelmi téboly) és az örület közötti összefüggések gátlástalan tálalásai, a szenzációsan háborzongató esetek frappáns kommentálásai, e híreket fogyasztók közül kevesen vették a fáradságot, hogy némi ismeretre tegyenek szert az aziliumokban élő áponcok, ápolók, irgalmas nővérek és orvosok életéről. Pedig e bulvárhírek főszereplői, a tébolyultak – ki gondolná? – intézeti életük munkaterápiás elfoglaltságként éppen a róluk és orvosaikról szóló sajtóhíreket rendezték albumokba, amelyek aztán a múzeumi archívumot gyarapították. A csak töredékeiben megmaradt, hányatott sorsú elmeügyi múzeum archívuma (fényképalbumok, sajtógyűjtések, fotótablók, grafológiai gyűjtések) a betegek és az elmeorvosok közötti együttműködésnek egy olyan lokálisan sajátos módjáról tanúskodik, amely a mából nézve még inkább figyelemre méltóvá teszi az Angyalföldön 1931-ben megnyílt intézményt. A múzeum a harmincas évek második felében átkerült Lipótmézóra, ahol egyesítették az

Horváth Gy.: másolat Peter Paul Rubens *Loyalai Szent Ignác csodatétele* [meggyógyítja a megszállottakat és a betegeket] című festménye után, 1923, papír, ceruza, 44 × 34 cm
MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény 89.320

© Foto: Sulyok Miklós

ottani orvosok, Fabinyi Rudolf és Nyíró Gyula gyűjtötte képanyaggal, és az addig moziteremként használt helyiségben rendezték el.⁴ A második világháború alatti költözések közben számos tárgycsoport megsemmisült (kenyérbel munkák, önsértő és támadó fegyverek, szökési kísérlethez barkácsolt eszközök, morfinizmus tárgyi emlékei, öröklés- és elfajulás-kutatások dokumentumai), az ötvenes évektől viszont a páciensek munkáival és az ápolóképzés dokumentumaival tovább gazdagodott a gyűjtemény.⁵

Az örületet és az örülteket kriminalizáló társadalmi környezetben Magyarország első elmeügyi múzeumának megalapítása és működtetése számos nehézségbe ütközött, fő akadálynak a pszichiátriával szembeni közöny és az intézetekkel szembeni előítéletesség mutatkozott.⁶ Épp e két akadály, amelyet az intézeti elmeorvosok saját bőrükön is éreztek, motiválhatta őket

arra, hogy a városi képzeletben viszolygást keltő angyalföldi intézetben egy olyan múzeumot hozzanak létre, amelyben nemcsak a páciensek munkái, hanem pszichiátria-történeti adatok, képek és irodalmi anyag, valamint az elmeorvosi kutatások dokumentumai is helyet kapnak. A múzeum nem egyszerűen az orvosi diagnózist segítő és önterápiás céllal készített alkotások (rajzok, festmények, himzések, különféle faragott tárgyak) felhalmozott gyűjteménye lett. Az intézeti élet, a munkaterápia és az orvosi kutatások fényképeken keresztül bemutatásával a város peremére üzött örültek, vagyis a mentális betegek és az intézeti orvosok közös érdekképviselésében is hatott. A múzeum az intézet lakóinak, orvosok, ápolók és a páciensek közös életének reprezentációs tereként is működött. Az idegenség oldását hivatott szolgálni figyelemre méltó elmeorvosi ambícióval, amely az orvostörténeti bibliográfiák, a külföldi

© Foto: Sulyok Miklós

Enteriőr-képek az elmeügyi múzeumról (Selig-múzeum) az ún. múzeum-albumból, 1936 körül | MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény archívuma

az ún. múzeum-album egy lapja, tabló [MTA PMGY archívuma]

Ulysszesz muszkelvonal progressus két lábujjáról.

Reichleus férfi arcképe.

lapok Dr. Zsakó István vázlatfüzetéből

BETEGEK FOGLALKOZTATÁSA CI-PÉSZ MŰHELYBEN.

A fejfájás gúnyképe [H. Daumier után]

Dr. Zsakó István: A fejfájás gúnyképe. [H. Daumier után], 1930-as évek papír, tus, ceruza, akvarell | 42,5 x 36 cm | MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény, 89.319

képek az Angyalföldi Elme- és Ideggyógyintézetet bemutató fotóalbumból [MTA PMGY archívuma]

Zsufoltság a női nyugtalanban osztályon.

Élelmiszer roaktár. A.

B. Angyalföldi színház, műhelyi és színház, 1936.

az ún. múzeum-album egy lapja, 1936 körül, MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény archívuma

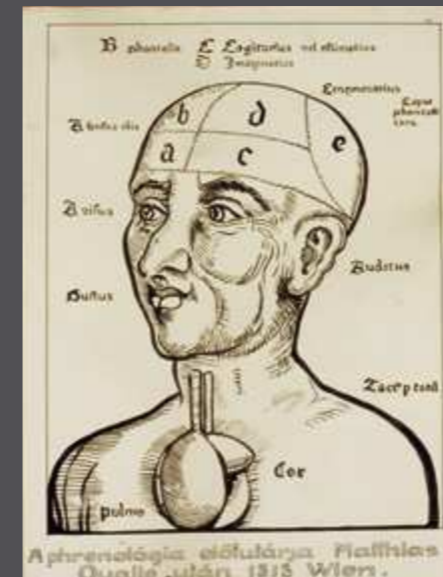
lapok Dr. Zsakó István vázlatfüzetéből, rajzok Brueghel és Zichy Mihály képek után | MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény archívuma

Arany Ünnepelek [Zichy Mihály rajza után]
... a lélek még egy búzára vadul.
Váha a lélek [Zichy Mihály rajza után]

Táncdüh járványát megállított megfigyelés [Pálos Szécsényi d. Á. után (1925-1929)]

Aphrenológia előfutára. Fialthias Qualle után 1918 Wien.

Dr. Zsakó István: A frenológia előfutára Matth. Qualle után, 1930-as évek, tus, papír, 52 x 42 cm, MTA PMGY Ltsz: 89.335

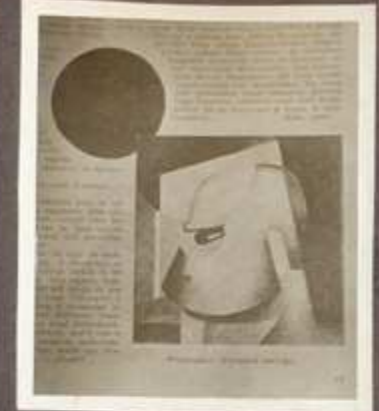
1934. október 10. Dr. Zsakó István a közönség előtt a múzeum-albumot bemutató előadásán.

kép az Angyalföldi Elme- és Ideggyógyintézet jubileumi díszalbumából, 1933-34, MTA PMGY archívuma

Az Angyalföldi Elme- és Ideggyógyintézet Múzeum albumának egy lapja | 1936 körül feltehetően Zsakó István által összeállítva MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény

Prof. Sauerer peltágyra kintakís kórház.

M.P. szobrász épelt.

P. F. [Zichy Mihály rajza után]

Táncdüh járványát megállított megfigyelés [Pálos Szécsényi d. Á. után (1925-1929)]

Táncdüh járványát megállított megfigyelés [Pálos Szécsényi d. Á. után (1925-1929)]

